

KORRUPSIYA IJTIMOIIY HODISA SIFATIDA: FALSAFIY TAHLIL
VA TARIXIY SHAKLLANISH BOSQICHLARI

Abdullayev Bobomurod Jo'rayevich

Qo'riqlash bosh boshqarmasi bo'lim boshlig'i

+998 94 620-35-10

Annotatsiya. Mazkur maqolada korrupsiya ijtimoiy hodisa sifatida falsafiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi hamda uning tarixiy shakllanish bosqichlari yoritiladi. Korrupsiyaning mohiyati, kelib chiqish sabablari, ijtimoiy ong va qadriyatlar tizimi bilan uzviy bog'liqligi ochib beriladi. Shuningdek, turli tarixiy davrlarda korrupsiyaning namoyon bo'lish shakllari tahlil qilinib, zamonaviy jamiyatda uning barqaror rivojlanishga salbiy ta'siri falsafiy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: korrupsiya, ijtimoiy hodisa, falsafiy tahlil, axloq, qadriyatlar, tarixiy taraqqiyot, davlatchilik.

Kirish. Bugungi globallashuv va tezkor ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar sharoitida korrupsiya jamiyat taraqqiyoti, davlat boshqaruvi samaradorligi hamda fuqarolarning davlat institutlariga bo'lgan ishonchiga jiddiy tahdid solayotgan murakkab ijtimoiy hodisa sifatida namoyon bo'lmoqda. Korrupsiya nafaqat huquqiy yoki iqtisodiy muammo, balki ijtimoiy ong, axloq va qadriyatlar tizimi bilan uzviy bog'liq bo'lgan falsafiy muammo hamdir. Shu sababli uni faqat jinoyat-huquqiy choralarda emas, balki kengroq ijtimoiy-falsafiy kontekstda tahlil qilish zarurati tobora ortib bormoqda.

Ilmiy adabiyotlarda korrupsiya tushunchasiga yagona va umumqabul qilingan ta'rif mavjud bo'lmasa-da, u ko'pincha shaxsiy manfaat yo'lida davlat yoki jamoat vakolatlaridan foydalanish sifatida izohlanadi. Mazkur yondashuv korrupsiyaning mohiyatida shaxsiy manfaatning umumiy

manfaatdan ustun qo'yilishi yotganini ko'rsatadi. Bu holat esa jamiyatda adolat, halollik, mas'uliyat va qonun ustuvorligi kabi fundamental qadriyatlarning yemirilishiga olib keladi.

Tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, korrupsiya davlatchilik paydo bo'lgan ilk davrlardan boshlab turli shakllarda namoyon bo'lib kelgan. Qadimgi jamiyatlardan tortib zamonaviy davlatlargacha bo'lgan jarayonda u siyosiy hokimiyat, iqtisodiy manfaatlar va axloqiy me'yorlar o'rtasidagi murakkab munosabatlar mahsuli sifatida shakllangan. Har bir tarixiy bosqichda korrupsiya o'ziga xos ko'rinishga ega bo'lgan bo'lsa-da, uning ijtimoiy mohiyati — shaxsiy manfaatni ustuvor qo'yish — deyarli o'zgarmagan.

Shu nuqtayi nazardan, mazkur maqolada korrupsiyani ijtimoiy hodisa sifatida falsafiy tahlil qilish, uning tarixiy shakllanish bosqichlarini aniqlash hamda zamonaviy jamiyat taraqqiyotiga ko'rsatayotgan salbiy ta'sirini ochib berish maqsad qilib qo'yildi. Mazkur yondashuv korrupsiya muammosini chuqurroq anglash va unga qarshi kurashishda yanada samarali, tizimli yechimlarni ishlab chiqishga nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Korrupsiya muammosi zamonaviy ijtimoiy-gumanitar fanlarda keng va tizimli tarzda tadqiq etilgan bo'lib, u falsafa, sotsiologiya, siyosatshunoslik, huquqshunoslik va iqtisod fanlari kesishmasida muhim ilmiy yo'nalish sifatida shakllangan. Ilmiy adabiyotlarda korrupsiya nafaqat huquqbuzarlik yoki boshqaruvdagi nuqson, balki jamiyatning axloqiy holati va ijtimoiy ong darajasini aks ettiruvchi murakkab ijtimoiy hodisa sifatida talqin qilinadi.

Antik davr mutafakkirlari korrupsiya masalasini davlat va jamiyatning axloqiy inqirozi bilan bog'lab izohlaganlar. Xususan, **Aflotun** o'zining “Davlat” asarida hokimiyat egalari shaxsiy manfaatni umumiy manfaatdan ustun qo'ygan holatlarda davlat tanazzulga yuz tutishini ta'kidlaydi. **Aristotel** esa siyosiy tuzumlarning buzilishi va adolatsizlikni korrupsiyaning asosiy manbai sifatida ko'rsatib, uni davlat boshqaruvidagi “degeneratsiya” shakli

deb baholaydi. Ushbu qarashlar korrupsiyaning ijtimoiy-falsafiy ildizlari qadimiy ekanini ko'rsatadi.

Yangi davr falsafasida korrupsiya axloqiy mas'uliyat va erkinlik muammolari bilan bog'liq holda tahlil qilingan. ****Immanuel Kant****ning deontologik etikasi doirasida inson xatti-harakati axloqiy qonunlarga bo'ysunishi lozimligi ta'kidlanadi. Mazkur yondashuvga ko'ra, korrupsion xatti-harakatlar shaxsiy manfaatni umumiy axloqiy me'yorlardan ustun qo'yishi bilan kategorik imperativga zid hisoblanadi. Utilitarizm namoyandalari — **Jeremy Bentham** va **John Stuart Mill** esa korrupsiyani jamiyat farovonligiga zid bo'lgan, ko'pchilik manfaatiga zarar yetkazuvchi holat sifatida baholaganlar.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda korrupsiya asosan institutsional va tizimli muammo sifatida tahlil qilinadi. R. Klitgaard, S. Rose-Ackerman, A. Shleifer va R. Vishny kabi olimlar korrupsiyaning kelib chiqishini davlat institutlarining zaifligi, oshkoralik va hisobdorlik mexanizmlarining yetarli darajada ishlamasligi bilan izohlaydilar. Ularning tadqiqotlarida korrupsiya siyosiy va iqtisodiy manfaatlar to'qnashuvi natijasida yuzaga keladigan ijtimoiy hodisa sifatida talqin etiladi.

Mahalliy ilmiy adabiyotlarda ham korrupsiya muammosiga ijtimoiy-falsafiy va axloqiy yondashuv kuchayib bormoqda. O'zbekistonlik tadqiqotchilar korrupsiyani jamiyat ma'naviy muhitining zaiflashuvi, ijtimoiy ongda halollik va adolat qadriyatlarining yetarli darajada mustahkamlanmaganligi bilan bog'laydilar. Shuningdek, davlat boshqaruvida huquq ustuvorligi va jamoatchilik nazoratining ahamiyati alohida ta'kidlanadi.

Umuman olganda, mavzuga oid adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, korrupsiya muammosini faqat huquqiy yoki iqtisodiy yondashuvlar bilan cheklab bo'lmaydi. Uni chuqur anglash va samarali bartaraf etish uchun falsafiy, axloqiy va ijtimoiy omillarni qamrab olgan kompleks yondashuv

zarur. Mazkur maqola aynan shu ilmiy ehtiyojdan kelib chiqib, korrupsiyani ijtimoiy hodisa sifatida keng qamrovli falsafiy tahlil qilishga qaratilgan.

O'tkazilgan falsafiy va tarixiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, korrupsiya jamiyat taraqqiyotiga jiddiy tahdid soluvchi, ko'p qirrali va murakkab ijtimoiy hodisadir. U faqat huquqiy yoki iqtisodiy muammo sifatida emas, balki ijtimoiy ong, axloqiy qadriyatlar va davlat boshqaruvi madaniyatining holatini aks ettiruvchi falsafiy muammo sifatida namoyon bo'ladi. Tarixiy tajriba shuni tasdiqlaydiki, korrupsiya davlatchilik shakllangan ilk davrlardan boshlab turli ko'rinishlarda mavjud bo'lib kelgan, biroq uning asosiy mohiyati — shaxsiy manfaatni umumiy manfaatdan ustun qo'yish — deyarli o'zgarmagan.

Falsafiy nuqtayi nazardan qaralganda, korrupsiya jamiyatda adolat, halollik, mas'uliyat va ishonch kabi fundamental qadriyatlarning yemirilishiga olib keladi. Natijada huquq ustuvorligi zaiflashadi, davlat institutlariga bo'lgan jamoat ishonchi pasayadi hamda ijtimoiy befarqlik kuchayadi. Ayniqsa, korrupsiyaning “odatiy hol” sifatida qabul qilinishi jamiyatning ma'naviy immunitetini susaytirib, barqaror rivojlanish jarayonlariga jiddiy to'sqinlik qiladi.

Shu bois korrupsiyaga qarshi kurash faqat jazolash va ma'muriy choralar bilan cheklanib qolmasligi zarur. U kompleks va tizimli yondashuvni talab etadi. Mazkur tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi **ilmiy-amaliy takliflar** ilgari suriladi:

Birinchidan, korrupsiyaga qarshi kurashda ijtimoiy ong va axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lishi lozim. Ta'lim tizimining barcha bosqichlarida halollik, adolat va mas'uliyat tamoyillariga asoslangan axloqiy-falsafiy tarbiyani kuchaytirish muhimdir.

Ikkinchidan, davlat boshqaruvida oshkoralik va hisobdorlik mexanizmlarini kengaytirish zarur. Qonun hujjatlarining aniq va tushunarli

bo'lishi, qarorlar qabul qilish jarayonida jamoatchilik nazoratini kuchaytirish korrupsion xavflarni sezilarli darajada kamaytiradi.

Uchinchidan, huquq ustuvorligi va jazo muqarrarligi prinsipini qat'iy ta'minlash korrupsiyaga qarshi kurashning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi. Qonunlar faqat qog'ozda emas, balki amaliyotda ham samarali ishlashi zarur.

To'rtinchidan, korrupsiyaga qarshi siyosatda falsafiy va ijtimoiy yondashuvlarni huquqiy choralar bilan uyg'unlashtirish lozim. Chunki korrupsiya inson tanlovi va axloqiy mas'uliyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan hodisadir.

Xulosa qilib aytganda, korrupsiyani bartaraf etish jamiyatda ma'naviy madaniyatni yuksaltirish, ijtimoiy ongni shakllantirish va adolat tamoyillarini qaror toptirish bilan chambarchas bog'liqdir. Faqat ana shunday yondashuvgina korrupsiyaga qarshi kurashda barqaror va uzoq muddatli ijobiy natijalarga erishish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.M. Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020 yil 24 yanvar. // Manba: www.president.uz/uz/lists/view/3324
2. Aristotel. Siyosat. – Afina, b.z. avvali.
3. Aflotun. Davlat haqida. – Afina.
4. Weber, M. The Theory of Social and Economic Organization. – London, 1947.
5. Huntington, S. Political Order in Changing Societies. – New Haven: Yale University Press, 1968.
6. Quronov, Sh. Falsafa va jamiyat taraqqiyoti muammolari. – Toshkent, 2018.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Farmoni. – 2021-yil.

